

T Ü R K T A R İ H K U R U M U

BELLE TEN

Cilt : XLIII

NİSAN 1979

Sayı : 170

YAYIN HAYATIMIZDA ÖNEMLİ YERİ OLAN SARAFİM KIRAATHANESİ

Ord. Prof. Dr. A. SÜHEYL ÜNVER
Türk Tarih Kurumu Üyesi

Daha tıbbiye sıralarında iken (1915-1921) burada yani Sultan Bayezid'de hâlen mevcut değil, Okçular Başı'nda Sarafim Efendi'nin dükkânı mevcut olduğunu duymuştum. Bu semtten her geçişimde yerini öğrenmiştim. Karşı sırasında yanyana leblebiciler ve hizasında biraz ilerde yay ve ok yapıp satan en son bir zanaatkârın vitrini boş bir dükkânını hatırlarım.

Sarafim Efendi'nin dıştan içeri gelenlerin istifadesine konan kitapların görüldüğü yoktu. Bir gün de içine girdim. Büyük odasının duvarlarının önü dolaplarla kaplı idi. Artık Sarafim de hayatta değil, gazeteler, mecmualar ve kitaplardan görmedim. Bulunduğu raflar boş duruyordu. Herhalde toptan satılarak kaldırılmış olmalı idi.

Mütakere senelerinde o zaman Şehremaneti, sonra Belediye ve birleşince Vilâyet Mektupçuluğu ile değerli yazar her çeşidiyle Maarif Tarihi ve Mecelle-i Umûr-u Belediyeleri ve diğer eserleri ve diğer ilk defa ele alınan konular üzerinde değerli eserler hazırlayıp bastıran Osman Nuri Ergin'le sık buluştuklarımızda öğrenmek istediğim yer de Sarafim Kiraathanesi idi.

Osman Ergin buranın, meşrutiyet seneleri başında sık sık devam edenlerinden. Bittabi kendi seçerek yazmağa devam ettiği bahisler üzerinde eski gazete nüshalarında araştırmalarda bulunduğu muhakkak. . Zira zamanın gazete ve mecmualarının böyle toplu bulunduğu resmî teşekküller bundan başka bir yerde henüz yok.

Bu noktadan Sarafim teferrüd ediyordu.

Buranın müşahidi sıfatıyla en kıymetli vesika, Ebüzziya Tevfik Bey merhumun mecmuaları külliyyatında bulunmaktadır. Onu bu bahsimize aynen aldık.

Kiraathane tabiri de bize ne zaman girdi, kat'î olarak bilemiyoruz. Yalnız şu var ki Esad Fuad Tugay dostumuz derlerdi ki bizim kahvehaneler İngilizlerin kulüplerine örnek olmuştur. Daha önceden onlarda yoktur. Tarihleri bizden sonradır.

Esasen müslüman Türklerde kadınlar erkeklerin buldukları yere gelemezlerdi. İlk kahvehanelerde yalnız kahveye ve tütüne meraklı olanlar bulunur. Bunun asırları bulan bir tarihi vardır. Lâkin bu, zamanları tâbiriyle bu iptilâyâ tutulanlar açık oldukları müddetçe devam edenleri âdeta buraları bugünkü mânâca bir nevi asri bir kulüp mahiyetini alınca devirlerin icabına göre kışlık ve yazlık yâni kapalı bir salon ve odalı ve yanında mevsimine göre oturulabilir ağaçlı, havuzlu, setli veya setsiz kısımları da yerin genişliği nisbetinde vardı.

Buralarda daha eskiden sözleşenler buluşur, ancak konuşulur, bazan saz şairleri geçici olarak gelir veya uğrarlar.

Fakat kahvehanelerin ilk açıldığı zamanlarda halk münasebetli münasebetsiz çok defa siyaset dışı ama dedikodulara girmek için buralarda okunmak üzere bazı kitaplar da yazılmıştır. Bunlardan kısmen münasebet getirerek, "Kahvehaneler" toplamamızda buna yer vermiştik.

Her ne kadar Sarafim Kırathanesi yalnız gazeteler, mecmualar ve kitapların okunduğu bir yer olmakla beraber az oturanlar kadar saatlerce kalacaklara, bir nevi orasını istediği kadar kiralama makamında rayice göre idare edecek kırk para mukabili kahve içmek mecburiyeti konmuştu. Bunda haklıdılar; zira ayrıca para alınmaz.

Kırk para yani diğer mânâca bir kuruş da diğer geçici veya uzunca oturanların kahvehanelerin kahveye ödenen 15 veya 20 para iki misli, yâni okumakla ilgisi olmayanlara da pahalı sayılabilir. Fakat bu usulü Sarafim yıllarla sürdürmüştür. Artık buranın ananesi herkesçe anlaşılmış ve kabul edilmiştir.

Bu gibi yerlere devam eden tıpkı batıdaki kulüplerde olduğu gibi devam edenler arasında yeni tanışıklıklar olur. Buna birkaç misal verilebilir: Ebüzziya Tevfik Bey, Sadullah Paşa ile Arif Hikmet Bey'i Namık Kemal'in delâletiyle bu gibi yerlerde tanışmışlar ve dostluklarını sürdürmüşlerdir.

Yine aynı yerde Tuna Tahrirat Müdürlüğü'nden Halep Mektupçuluğuna terfian memur olan Leskofçalı İsmail Paşa - zâde şair Galip Bey'le tanışmışlardır. Güzel bir simaya sahip olan bu zat çok düzgün konuşur ve Hersekli Ârif Hikmet ayrıca Kemal ve Kâzım Bey'ler lâubali tavırlar ve sözleriyle meşhur olanlar bu yüksek huzurda ve susarak onları dinlerler. Âdeta bu samimî toplantılar hemen akademik ve ciddi konuşma ve bunları dikkatle izlemeğe dönüşür.

Leskofçalı pos bıyıklı, kumral ve gür sakallı, gözleri, bakışı şiddeti bir büyüklük verir. Gayet de iltifatçı. . Vaziyetleri azameti karşısında insan bayağı sarsılır. Güya göz önünde şair Nef'î canlanmış da Sihâm-ı Kazâ'sında bir beyit okuyormuş gibi bir haşyet hali tecelli ediyor, hissini verirmiş.

Şair Galip Bey veçhen Midhat Paşa'ya da benzermiş. Velhasıl Ebüzziya Tevfik Bey bir vakitler İstanbul'un haysiyetli ve irfanlı olanların toplantı yeri olan burası ve emsalinden diğer bir iki yerde toplananların son zamanlarını idrak edebilmiştir. Ve onun bazı bu gibi noktalara temas eden paha biçilmez yayınlarına sermaye teşkil etmiştir.

Meşrutiyet yıllarından sonra da Sarafim açık kalmıştır. Biz oradan geçerken sayılı birkaç müşterinin devamına şahit olduk.

Rahmetli Osman Ergin dostumuz ve üstadımız da geçmiş gazete koleksiyonlarında aramalarda bulunmak için sık sık buraya uğradığını söylerdi.

Sarafim'den çok sonraları Şehzadebaşı'nda Feyziye'de, Divanyolu'nda, Firuz Ağa camiine yakın yerde, Nurosmaniye caddesinde, Eminönü'nde Valide Hamı ortasında, Beyezid'de simkeşane yanında, Beyoğlu'nda (Cadde-i Kebir) İstiklâl caddesinde de açılan büyük kahvehanelerde de daha kibar bir yer hissini vermek üzere kiraathane denilmiş ise de bunlarda gündelik gazetelerin en çok okunanlarından bulunurdu. Amma hiçbiri Sarafim'deki gibi değildi. Sarafim'inki âdeta zamanının gazete ve mecmua yayınlarını içine alan özel, ancak bunlara yer veren halka da açık bir enstitü mahiyetinde idi.

Burasının 125 senelik bir hayatı olmasına rağmen hakkında ancak birkaç özel kadirbilirlik nişanesi olmak üzere birkaç makaleye dayanmaktadır. Zamanında hakkında ciddi bir inceleme yapılmaması Türkiye yayınlar tarihimiz için bir noksanlık sayılabilir.

Zamanında cidden mühim bir ihtiyaca cevap vermiş ve cidden meraklılarına hizmet etmiş, memleketimizin değişik, neşriyatının tanıtılmasına yardımcı dokunmuş bu müesseselerin kurucusunu buradan faydalananların hakkında daha değişik ve istatistik mahiyetinde büyük değer kazanacak yayınların yapılmamasının ne büyük bir ziyana sebep olduğuna üzülmemek kabil değildir. Yayın tarihimize bilmeyerek büyük hizmeti dokunan devrinin Sarafim Efendi'sini de hayırla anarız. Ebüzziya Tevfik Bey:

Mecmua-i Ebuzziya. 7 Muharrem 1330 (1914), N. 127, 31 inci sene.

Mecmua-i Ebuzziya. 7 muharrem 1330 (1914), N. 127, 31. inci sene. "Kahve ve Kahvehaneler makalesinden¹ aynen:

....

Okçular başındaki uzun kahve

....

Bu kahvehane bir zamandan sonra

"Okçular başı kıraathanesi" biraz sonra

"Sarafim Kıraathanesi" diye şöhret bulmuştu.

Reşid Paşa türbesiyle karşı karşıya olan bu kahvehane merhum müşarühileyhin ya evahir-i eyyamında ve yahut onun akîb-i vefatında küşad edilmiştir.

İbtidalarında müdür ve mâzulleri toplanırdı. Ceride-i Havadis'le Takvim-i Vekâyi'den ibaret olan ve biri her hafta Salı ve diğeri Perşembe günleri neşredilen bu iki varaka-i havadisi en evvel bir kahvehanede cem' ederek müşterilerinin ma'rez-i mütalâalarına arzeden müteveffa Sarafim Efendi'dir. Muahharen Tercüman-ı Ahvâl, Ruznâme ve Tasvîr-i Efkâr ile Mecmua-i Fünûn, Mir'at gibi matbuat-ı yevmiye ve mevkutenin çoğalmasıyla bu kahvehane bir Dârül-kirâe halini almıştır.

O tarihlerde bazı ufak tefek müellefat-ı ceyyide veya âsar-ı nâşenide tab' edildikçe bu kıraathane merkez-i bey' ve tevzi' olmak üzere ilan olduğundan müntesip veya zevkyâb-ı edep ve irfân olanların rağbeti ezâyiş bulmuştur.

Hususen Ramazan geceleri cidden bir bezm-i şî'r ü edep idi.

Namık Kemâl

Hasan Subhi

Âlî

Refik

Yusuf ve Aziz Bey'lerle

Vidinli Tevfik

¹ Bu kıraathane hakkında eski ve değerli müşahidlerimizin yazdıkları bendlerin dilini bugünkü arı dilimize çevirmeği tarihî bir müeyyideyi bozmamak için aynen aldım.

Ahmet Muhtar
Süleyman
Hacı Raşid
Said efendiler

Vidinli Tevfik Paşa ve Süleyman Paşa ve Ceride-i Askeriye muharriri Kolağası Hacı Raşid ve Said ve Kırımî Doktor Aziz Bey merhumlarla Gazi Ahmed Muhtar Paşa ve muharrem makaleyi ve maarif nazırı olan Yusuf Paşa merhum alekser orada toplanırlar, edebiyattan riyaziyata, şiir ve hülyadan siyasiyat ve içtimaiyata kadar her şeyden bahsolunur. Müdavele-i efkâr ediliyor. Herkes hâdise-i nevşenide ve fünûn-u maarif-i ceyyideden bildiğini, duyduğunu söylerdi.

1283 (1866) Ramazanı bu kiraathanenin en parlak bir devrini teşkil veya itmam etmiştir. Bu sene âdeta bir kulüp, hem de siyasî ve içtimai bir kulüp haline inkılâp eylemişti. Hekeşçe yeni ve işitilmemiş hususat-ı medeniye ve içtimaiye üzerinde huzzarın zevk ve istifadesi tezyid ediliyordu.

İşte o ramazan gecelerinden birinde idi ki Vidinli merhum (Amerika'da bir Cemiyet zuhur etmiş, âzası ırk-ı beşeri kaldırmak taraftarlarından mürekkep imiş. Buna da insanların maişet namına bin türlü metaibe giriftar olmalarını ve hayvanat kadar herşeyi ızrar ve ifsad etmelerini esbâb-ı mücibeden olarak ityan eyliyorlarmış. İçlerinde imâl-i fikr ü mütalâaya muktedir olanlar bu müddeanın butlanını reddeden bir makale yazsın, yarın akşam okuyalım) demişti.

Kemâl, Ayetullah ve Hâlet Bey'lerin üçü de bu teklifi kabul ettiler.

Ertesi akşam teravihten sonra vuku bulan içtimada iptida Hâlet Bey makalesini kıraat eyledi ki:

Bir takım tumtrak-ı bî ma'nâ

Hem çü tablest bâtneş hâlf
kavlinin mâ sadakı idi.

Saniyen Ayetullah Bey'in makalesi okundu. Merhum maarif-i garbiyeden hissedar-ı fazl u irfan olmakla bir takım muhakemât-i felsefiye ile dâvâ-yı mezkûreyi mantıken ikmal etmiş idi.

En sonra Kemâl'in¹ makalesi meydana konu ki gerek ifade, gerek mevzu itibariyle gayet parlak ve müfid olmasına binaen Tasvîr-i Efkâr'a derci orada karargîr olmuştu.

Makale aynen şöyledir:

Maarif ki her nerede ki terakki etmiştir kavaid-i mevzuarın zencir-i takyîdini dağıtarak, efkâr-ı hareketinde serbest bırakmada olduğu görülmektedir².

.....

Mecmua-i Ebuzziyâ 5 Safer 1330 N. 131 31 inci sene.

Kahvehaneler makalesi devamı. Başta Kemal'in makalesi devam ediyor. Makalenin son cümlesi böyle:

"Madem ki insan vücudu abes olmaya, fenasını tasavvur bizzure abes olur".

İşte bu uzun kahvehane bilhassa Ramazan günleri zamanın zurefa ve erbâb-ı şebabını cem'eden yegâne encümen-i ülfet idi ki bâlâdaki makale orada cereyan eden envâr-ı mebahisten bir numunedir.

Eyyâm-ı sâirede ise gündüzleri erbâb-ı haysiyeti celbedebilecek esbabı câmi' olduğundan, ahâd-ı nâşdan kimse girmezdi. Evvelâ bir fincan kahveden kırk para alınır. Bu ise zarurî idi, Çünkü pek çok olmayan müdavimleri saatlerce oturur, evrak-ı havadis mütaâlâasıyla vakit geçirirdiler.

Muahharen Tuna ve Bu Sene ve Fırat ve Envâr-ı Şarkıye ve Suriye gazeteleri bu kıraathaneyi merkez-i tevzi' edindiklerinden vilâyat havadisine teşne olanlar dahi buraya toplanırdı.

Giderek taşralarda bulunanlara İstanbul gazeteleri ve matbûat-ı ceyyide sipariş ve irsâline vesatet eylemesiyle kıraathane cidden mühim bir şekil almış ve Abdülhamid'in mebd-i istibdadına kadar devam eylemiştir.

Ahmet Rasim'in zamanı ifadesiyle aynen:

"..... Okçularbaşı'ndaki kıraathanesiyle bizde ilk defa bir faydalı müessese vücuda getirmiş olan müteveffa (Sarafim) de gazete koleksiyonculuğu ile şöhret almıştı.

¹ Namık Kemal.

² S. 49. Aynen almadık. Oraya başvurulabilir.

(Kirkor) kitaphanesi ki bilâhare (Asır) namını almış idi, burada da Abdülaziz Han devrini takibeden ilk senelerden sonra münteşir-i âsar bulunuyordu. Cüz cüz çıkan romanlara (Hazine-i evrak) gibi mevkut mecmualara da -muhakkak olarak- tesadüf edilirdi.

Bu kütüphaneden içeri girildi mi, solda ancak sahibinin sığınabileceği kadar geniş tezgâhımsı bir masa vardı. Kitapçı bu sıkışık yerde omuzlarından kesik bir vaziyet alırdı. Duvarlar göz göz idi.

.....

— Dünkü (Vakit) var mı ?

— Sarafim Efendi Kıraathanesine bakınız cevabını alırdı. (s. 181) Bizde ilk defa olmak üzere (Sarafim) namında bir Ermeni tarafından (Bayezid)de (Okçular) başında tesis edilmiş olan (Kıraathâne)nin de ithâli lâzımedendir.

Fıkr-i kıraatin tāmimi için ilk hatve itlakına şayan olan bu müessesese az zaman zarfında envâ-ı matbuanın merkezi olmuştu. Eski, yeni gazete, risâle koleksiyonları ile münteşir kitap ve mecmuaların hemen cümlesi numarası numarasına burada bulunurdu.

Sarafim uzuna karib boylu, az tıknazca, benim gördüğüm zaman kıranta, güler yüzlü biri idi.

Eski müvezzilerden (Tönbekici Celil) ve (Hasan) bu müessesenin gösterildiği faaliyetten dolayı ehemmiyetlerini kaybetmişlerdi.

(Sahhaflar), (Kaşıkçı başı) kitapçıları daimi bir muattaliyete mahkûm olduklarından meşhur kitapçı (Arakel) ile Karabet, Ohannes, Gaspar gazete müveziliğini yeni sistem kitapçılığa irtika ettirmiş bulunuyorlardı.

(Sarafim) kıraathanesinde bu intizam daha ziyade mahsûs olunuyordu. Bâhusus müdâvimini zevât-ı mütehayyizeden mürekkep idi. Masaları üzerinde günün gazeteleri ile en son münteşir kitap ve risalelerden biri bulunur ve bu hizmete mukabil, meselâ kahveden kırk para alınırdı.

Müessese yalnız İstanbul ile değil, taşra ile de tesîs-i münasebet etmiş idi. Ciddiyet hasebiyle burada oturmakta da ayrıca bir intizam görülürdü. Yan oturmak, kavuğu pencere kenarına dayayarak bacakları çekik ımızganmak, masaya çat çat vurarak, bana bir kahve getir, diye bağırarak, hızlı hızlı konuşmak serhoş gelmek. . . Velhasıl zamanın kıyafet-i muntazamasının icabettirdiği etvâr-ı edîbânedden müteberri efrada mahâl telakki olmak gibi hâdisat vuku bulmazdı.

Bir iki ayak merdiven ile çıkılır, uzunca dar bir medhalin iki tarafına dizili yuvarlak masalara oturtulurdu. Binaenaleyh burada velvele-i inşâddan eser bulunmaz, şuarâ-ı müteheyyiceden hiç biri burada görünmezdi.

Sarafim'de herkesin istediği zamanda istifadesine konan günlük gazete, haftalık mecmuaların ve risalelerle kitapların maalesef listesine sahip değiliz.

Meselâ bugün bile kütüphanelerimizin mahdut bir kısımda bile bulunması zor olan "Mecmua-i Maarif" nüshalarının tamamen mevcut olabileceğini ve hatta bedeli karşılığında satılabildiğini öğreniyoruz.

"Mecmua-yi Maarif":

Onbeş günde bir çıkar. Cemiyet litografyası ile "Halıcılar Köşkü" denen semtte, Mustafa Efendi matbaasında basılır.

Dahilen ve haricen bir seneliğine müşteri olmak isteyen zevat Okçular Başında Reşit Paşa merhumun türbeleri karşısında Vâki' kıraathane sahibi Sarafim Efendi'ye müracaat buyuracaktır.

Şimdi satılan mahalli yalnız kıraathane-i mezkûr olup müteferrikan satılacak mahaller - İnşâallahu Taâlâ - ikinci nüshamızda beyan olunur.

(Ankara - Millî Kütüphane)

Sihhatnüma N. 7

Ankara Millî Kütüphanede İhsan Sungu kitapları:

Mebahis-i tıbbiye ve funûn-ı sâire-i tabiiyyeye dair mecmua onbeş günde bir Terakki matbaasında basılır.

Sekiz sahifelisi 40 ve onaltı sahifelisi 60 para

1288 Rebiülevvel 29 Pazartesi mevâd-ı mündericesi:

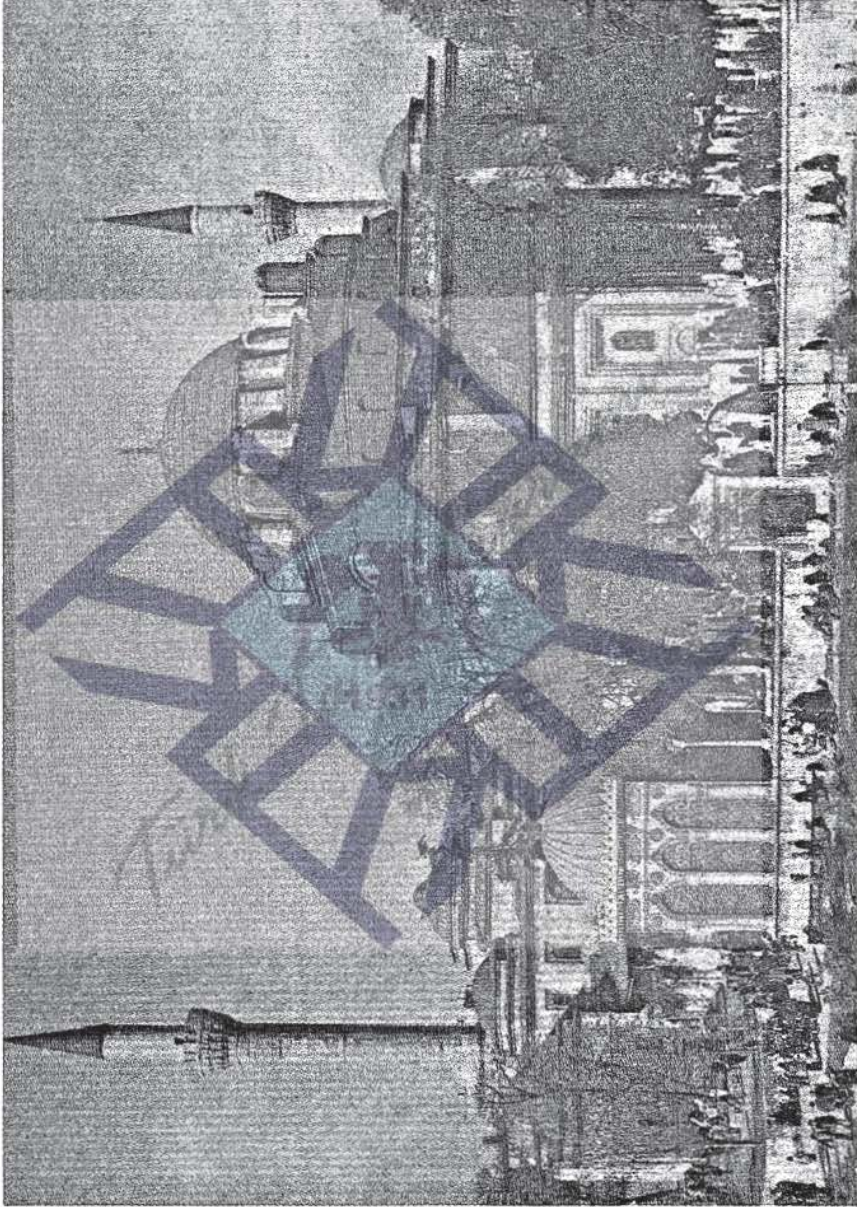
Müdâvat, evrâm-ı bâsuriye, mükâtebât-ı tıbbiye. Satılan mahaller arasında kıraathaneler, tömbakû ve tütüncü acem dükkânları şehir postası merkezleri.

S. Ünzer

O yıllarda Namık Kemal

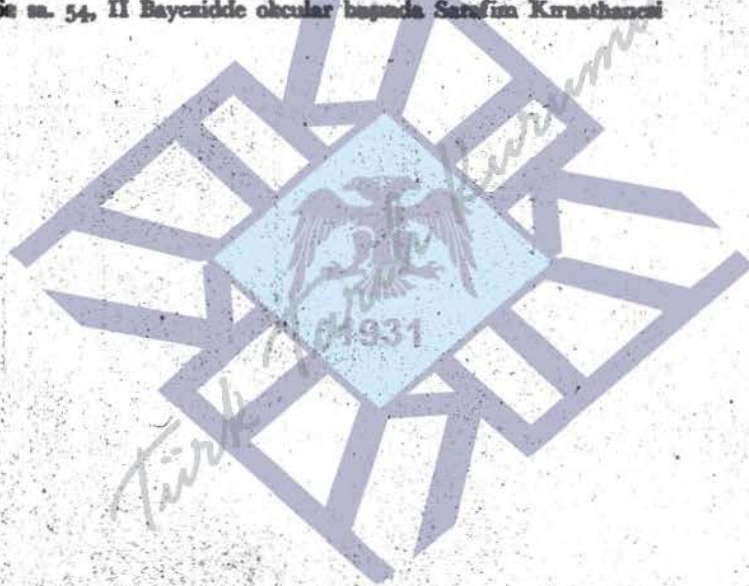
S. Ünver

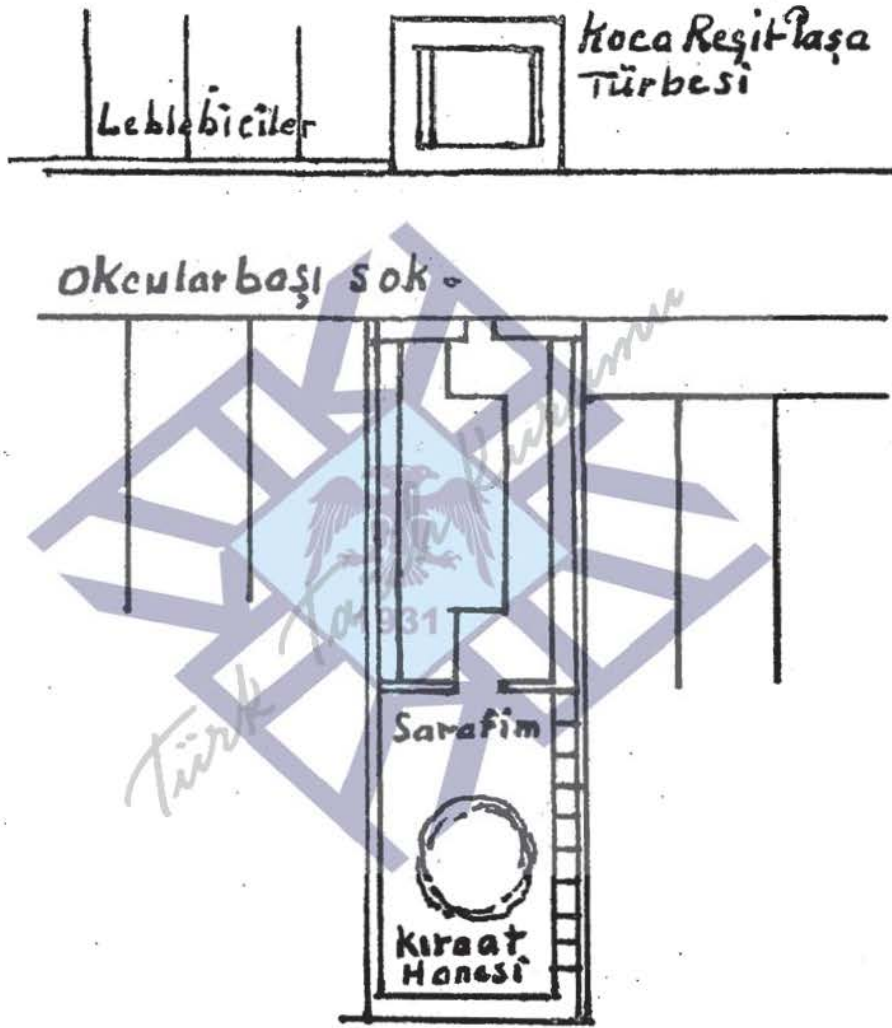

Bayezid camii, türbe kısmı, K. Reşit Paşa türbesi ve karşıtı

BİBLİYOGRAFYA

- 1 — Ebüsüyya Tevfik - Mecmusu-i Ebüsüyya N. 127. 7 Muharrem 1330 (1914) 31. sene. "Okular Başı'ndaki Uzun Kahve." Mâbâdi N. 31 "Kahvehaneler makalesi" devam.
- 2 — Mecmusu-i Maarif, İlan sahifesi. Ankara'da Millî Kütüphane nüshan.
- 3 — Şahhatülmâ. İlan sahifesi N. 7 Ankara'da Millî Kütüphane'de. İhsan Sungu kitaplarından 1288 Ruzname. (1871)
- 4 — Osman Nuri (Ergin) - Mecelle-i Umûr-u Eclodiye. Türkiye Maarif Tarihi diğer yayımları.
- 5 — Ahmed Rasim - Muhtasat Hatıraları. Muharrir, Şair, Edip. 1924
- 6 — Dr. Sübeyl Ünver - Kahve ve Kahvehanelerimiz. Etnografya Dergisi. sayı V 1968 ss. 54, II Bayezidde okular başında Sarafim Kiraathanesi

Koca Reşit Paşa türbesine göre kiraathane planı